

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, факультет № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 «Право» (правозастосування)

Лекція №1 «Державна мова — мова професійного спілкування»

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник:

Старший викладач, кандидат філологічних наук Овчинников Михайло Олексійович

Рецензенти:

1. Доцент кафедри українознавства ХНУВС, кандидат філологічних наук, доцент Перцева Вікторія Анатоліївна.
2. Доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземних громадян Харківського національного університету будівництва та архітектури, кандидат філологічних наук, доцент Кучеренко Олена Федорівна.

План лекції

1. Роль і значення мови в суспільному житті.
2. Мова і держава
3. Функції мови.
4. Поняття літературної мови.
5. Мова професійного спілкування.

Текст лекції

1. Роль і значення мови в суспільному житті

Відповідно до Закону України “Про вищу освіту” вивчення української мови у вищій школі має сприяти всебічному розвитку студента, підвищенню рівня його загальної і професійної культури ”.

У залежності від обраної спеціальності студент засвоює знання, вміння й навички в певній науково-практичній галузі: природничій, технічній або гуманітарній. І хоча національна мова є універсальним засобом спілкування в суспільстві, функції і вага мовних знань, вмінь і навичок у кожній з окремих галузей науки різні. Найбільшого значення вони набувають у *галузі правознавства*, оскільки професійна діяльність юриста завжди пов’язана із тлумаченням (інтерпретацією) норм права, що сформульовані певною мовою. Юридична оцінка і правова кваліфікація обставин конкретної справи ґрунтується на досконалому володінні мовою законодавства, вмінні чітко, лаконічно, однозначно характеризувати суспільні явища, конкретні факти дійсності, поведінки людей тощо.

На відміну від шкільного курсу, *предметом* української мови за професійним спрямуванням, стає не структура й особливості мови в цілому, а норми і виражальні засоби усного та писемного фахового мовлення, стилістичні особливості вербального спілкування в конкретній галузі

професійної діяльності майбутнього спеціаліста.

Мова – це система звукових, письмових знаків або символів, що служать засобом людського спілкування, розумової діяльності, способом вираження самосвідомості.

Жодне суспільство, на якому б рівні воно не перебувало, не може існувати без мови. Обслуговуючи потреби суспільства, мова виконує низку функцій, життєво важливих як для самої мови, так і для цього суспільства. Мова, якою не спілкуються, стає мертвою: народ, який втрачає свою мову, зникає.

Мова належить до так званих вторинних систем. Вона існує не сама по собі, а в людському суспільстві, яке її витворює. Водночас мова – один з чинників самоорганізації суспільства і є невід’ємною ознакою таких спільнот, як рід, плем’я, народність, нація.

Мова – найбільше і найдорожче добро кожного народу. Вона існує не сама по собі, а в людському суспільстві, у свідомості членів суспільства, реалізується в процесах мовлення. Тому доля мови певною мірою залежить від кожного з мовців. «Хто якою мовою думає, той до того народу належить» (В.Даль).

- у мові акумулюється духовна енергія народу;
- мова є головною ознакою і символом нації,
- через мову ми пізнаємо світ: наївно вважати, що кожен з нас сприймає світ безпосередньо «таким, як він є».

- мова – найважливіший засіб спілкування людей, засіб вираження і передавання думок, почуттів, волевиявлень. (Звичайно, крім мови вживаються й інші (невербальні) засоби, такі як міміка, жести; азбука Морзе, азбука Брайля для сліпих; морська сигналізація; різні форми тайнопису, аж до секретних розвідницьких шифрів).

- мова – головне знаряддя соціалізації, тобто перетворення біологічної істоти в соціальну, у члена певного суспільства, тому закономірною є теза про те, що мова є засобом творення людини як члена соціуму.

- мова обслуговує людину і суспільство, але водночас є і формою буття їх.

Ідея про глибинний зв'язок між мовою, мисленням і духом народу має значні історичні корені, проте чи не найкраще її сформулював німецький мовознавець Вільгельм фон Гумбольдт: «Мова народу – це його дух, і дух народу – це його мова».

Між мисленням і мовою існує найтісніший зв'язок. Напр., якщо в мові немає слів, що позначають певні поняття, то ці поняття часто стають для людини недоступними. Тому мова як система світобачення впливає на всю людську поведінку: людина поводиться з предметами так, як їх подає мова.

Отже, мова є дзеркалом національної ментальності.

Тільки вивчення мови народу, з представниками якого ви вступаєте в ділові стосунки, дозволяє сприймати реальність так само, як і носій іншої мови. Напр., у американців і зулусів є суттєва відмінність щодо позначення зеленого кольору: одне слово і 39 відповідно.

Про яку культуру б не йшлося, без мови не обійтися. Один із чинників, що ускладнює спілкування, часто є те, що жителі кожної країни по-різному використовують свою мову.

Ви та ваш співрозмовник-іноземець дивитесь на світ різними очима. Яким би «інтернаціональним», «мультикультурним» й «усезнаючим» ви не намагалися бути, ви не зможете сприймати і відчувати світ так само, як співрозмовник, оскільки у вас немає для цього мовних засобів. Ви можете знати звичаї його народу, смаки, табу, можете засвоїти вірування і філософію, але тільки вивчення його мови дозволяє скинути пута рідної мови і сприймати реальність так само повно, як і він.

Додаткові виміри реальності дають нам знання й мислення двома мовами.

Своєрідність, з якою люди використовують мовні стилі, неминуче призводить до неправильного розуміння того чи іншого виразу, а, можливо, й самого співрозмовника. Отже, ми стикаємося з багатоманітністю культур, специфіка мови яких обумовлена не лише граматичною будовою, словником і

синтаксисом, але й способами впливу на слухача.

Те, що національні мови сприймаються оточуючими по-різному, відзначалося протягом століть. Іспанський король Карл V говорив, що, на його думку, німецькою доречно говорити з солдатами, англійською – з кіньми, італійською – жінками, а іспанською – з Господом Богом. Середньовічний іспанський священик Вінченцо Спінеллі помітив, що італійською мовою співають, іспанською декламують, французькою танцюють і лише португальською справді говорять.

Отже, стикаючись з різноманіттям культур, ми простежуємо й причини комунікативного розриву.

Комунікативний розрив виявляється у трьох формах: мовній, практичній та культурній. Більш серйозні труднощі у менеджерів, дипломатів, юристів викликають відмінності в поведінці, обумовлені культурою або мовою.

Намагаючись подолати лінгвістичні бар'єри, досягти взаєморозуміння, треба враховувати ще й комунікативні моделі на ділових зустрічах, яких дотримуються ті чи інші народи.

Так, різниця мовних культур тих чи інших країн впливає на характер мови, моделі та колористику реклами. Напр., жадібні до інформації німці будуть випускати великі брошури для іноземців, факти будуть переважати над естетикою, яка, скажімо, цінується іспанцями.

Національні мови по-різному доносять ділову інформацію. Менеджери всіх національностей знають, як найбільш ефективно говорити зі своїми співвітчизниками, але нечітко усвідомлюють свою залежність від глибинних особливостей мови.

Отже, як міняється від мови до мови картина світу, так міняється і ділова поведінка. Кожна мова таким чином є носієм свого досвіду, який треба пізнавати, вивчаючи більше мов.

Урахування картини світу іноземного партнера допоможе встановити такий рівень взаємин, який можливий при різниці ментальності.

2. Мова і держава

Поняття “національна мова” і “державна мова”

Земну кулю населяють люди багатьох національностей. Кожен народ, кожна нація має своєрідний і неповторний характер, своє національне обличчя, систему поглядів та уявлень, свою творчість, свою мову.

Мова – найважливіший, універсальний засіб спілкування, організації та координації всіх видів суспільної діяльності: галузі виробництва, побуту, обслуговування, культури, освіти, науки.

Українська мова – єдина національна мова українського народу. Нею послуговуються також українці, які проживають за межами України: у Росії, Білорусі, Казахстані, Польщі, Словаччині, Румунії, Канаді, США, Австралії та інших країнах. Українська мова входить до найпоширеніших мов світу.

Національна мова охоплює літературну мову, територіальні діалекти, професійні й соціальні жаргони, суто розмовну лексику, а літературна мова є вищою формою національної мови. Національну мову творить народ, тоді як літературна мова – викристалізовується під пером митців слова.

Державна мова – це “закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов’язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у закладах освіти, науки, культури, у сферах зв’язку та інформатики”¹.

На земній кулі налічується понад 3000 мов. Але не всі вони – мови національні. Чимало серед них племенних.

Українською мовою розмовляє понад 40 млн. людей, і звучить вона майже однаково по всій Україні, а також за її межами, де є українці. За кількістю тих, хто користується нею, вона стоїть приблизно на 15-20 місці в світі.

Поняття офіційної і державної мови

При поліетнічності населення країни і, відповідно, наявності в ній

---

¹ Державна мова України

дво- чи багатомовності завжди виникає проблема співіснування мов різних етносів не тільки і, власне, не стільки на побутовому, а насамперед на офіційно-державному рівні. У мовному законодавстві держав світу відомі три основні підходи до розв'язання цієї проблеми.

У *першому* випадку як державний засіб спілкування виступає мова однієї, звичайно найчисленнішої національності, що відіграла провідну роль в історичному формуванні держави. Таку функцію виконує іспанська мова в Іспанії, англійська – у США і т. ін. Ця роль мови може бути закріплена Конституцією, як, наприклад, в Іспанії, або не закріплена, як, наприклад, у США. У законодавстві різних країн назва цієї мови може бути різною – *офіційна, державна або національна*, з чого можна зробити висновок, що поняття «державна мова» та «офіційна мова» є тотожними.

Другий шлях вибору загальнодержавного засобу спілкування в умовах багатомовності – визначення як офіційної, або державної, всіх основних мов країни. Це має місце переважно в країнах, де важко визначити якусь одну корінну національність (наприклад, у Люксембурзі, де дві офіційні мови – французька і німецька), або є територія компактного проживання двох і більше різномовних етносів. Наприклад, у Швейцарії є три офіційні мови – німецька, французька та італійська, однак ця тримовність здійснюється тільки в центральних органах влади (у роботі Федеральних зборів тощо). Фактично ж у країні має місце постійна одномовність: вона розділена чітким кордоном на три частини, у кожній з яких використовується як офіційна тільки одна з трьох мов. Подібна мовна ситуація в Бельгії. Тут також на рівні центральних установ визнано французьку, нідерландську та німецьку. Країна розділена чітким лінгвістичним кордоном на три частини: фламандську (з нідерландською мовою), валлонську (з французькою) та двомовний округ столиці Брюсселя. Дві офіційні мови існують у Фінляндії (фінська і шведська), у Канаді (англійська і французька). Така ситуація склалася в цих країнах внаслідок компактного територіального поділу різномовних етнічних груп.

Практикується також *третій* варіант – із співвідношенням у

законодавстві країни понять національна або державна та офіційна мови. Така картина властива в основному постколоніальним країнам, у яких поряд з місцевими («національними») мовами функціонують як офіційні мови колишніх метрополій – англійська, французька, іспанська, португальська. Спроба запровадження понять «офіційна» і «державна» мова була розроблена в СРСР перед його розпадом. Після того, як мови корінних народів кожної із республік були проголошені державними, офіційною мовою в межах Радянського Союзу було запропоновано вважати російську (як мову міжнаціонального спілкування). Співіснування понять «офіційна» і «державна» мови закріплене в законодавстві Республіки Крим: державними проголошено російську, українську і кримськотатарську, а офіційною тільки першу з них.

У Законі про мови в Україні сказано, що в роботі державних та громадських органів, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей, можуть використовуватися поряд з українською й інші національні мови. Цим положенням гарантуються мовні права всіх інших національностей України. У такому розумінні за мовами цих національностей можна закріпити статус офіційних – на відміну від загальнодержавної української.

В умовах строкатої і подекуди складної мовної ситуації на теренах Європи держави континенту приділяють серйозну увагу питанням правової регламентації статусу мов, їх використання та здійснення відповідної мовної політики. Як і раніше, непорушною залишається старовинна звичаєва міжнародно-правова норма, відповідно до якої визначення статусу мов та порядку їх використання є суверенної прерогативою держави і відноситься до її внутрішньої компетенції. Кожна держава самостійно вирішує мовні питання, враховуючи історичні фактори, національні особливості, культурні традиції і виходячи з власних потреб, потреб суспільства і громадян.

У переважній більшості європейських держав основоположні принципи мовної політики визначаються в їхніх конституціях, насамперед, шляхом визначення офіційної (державної) мови або мов. Зазначимо у цьому зв'язку, що

терміни "офіційна мова" і "державна мова" є тотожними, оскільки офіційна мова держави не може не бути державною, а державна мова не може не бути офіційною. Невипадково в конституціях європейських держав використовується або термін "офіційна мова", або термін "державна мова", але ніколи обидва терміни в одному законодавчому акті саме тому, що вони тотожні. У конституціях деяких держав стисло говориться, що мовою держави є мова титульної нації без прикметників "офіційна" чи "державна".

Отже, поява дедалі нових мов – закономірність загальносвітова. І на цьому тлі піднесення статусу української мови до рівня державної мови України виглядає не як якийсь виняток, а як цілком природне явище.

Мовна політика в Україні

Функціонування української літературної мови залежить від стану мовної політики в державі, освіті, культурних традицій народу.

Мовна політика – це система заходів (політичних, юридичних, адміністративних), спрямованих на регулювання мовних відносин в державі, зміну чи збереження мовної ситуації в державі.

Мовна політика є частиною національної політики, органічною складовою певного політичного курсу держави. Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права розробила концепцію державної мовної політики.

Концепція державної мовної політики – система засадничих нормативних постанов, які ґрунтуються на компетентному оцінюванні мовної ситуації в Україні, і якими мають керуватися органи державної влади та органи місцевого самоврядування у своїй практичній діяльності, регулюючи суспільні відносини в мовній царині.

Мовна ситуація – «Ситуація взаємодії різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі з огляду на їхню функціональну специфіку й ареал поширення».

Пріоритет мовної політики в Україні – утвердження і розвиток

української мови – головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України і становить абсолютну більшість її населення.

Правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція України (стаття 10), Рішення Конституційного суду України від 14 грудня 1999 року щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України.

Здійснення державної мовної політики забезпечує система органів, яку репрезентують: Національна рада з мовної політики при Президенті України, департамент з мовної політики Міністерства юстиції України, Національна комісія питань правопису та мовних норм Національної академії наук України, Національна рада з питань радіо та телебачення.

Основні пріоритетні напрямки державної мовної політики сьогодні:

- 1) Утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України;
- 2) Вироблення дієвих засобів захисту від актів зовнішньої мовно-культурної експансії та публічної дискредитації української мови;
- 3) Поліпшення якості української мови на теле- і радіоканалах України;
- 4) Сприяння розвитку мов національних менш;
- 5) Сприяння підвищенню загальної культури громадян України;
- 6) Створення системи контролю за дотриманням мовного законодавства.
- 7) Урегулювання питань, пов'язаних з удосконаленням юридичної відповідальності за порушення законів, які регулюють питання використання державної мови.

Збереження й розвиток української мови є запорукою розвитку української держави, на її захист повинні бути спрямовані охоронні дії

держави, оскільки людина виступає конкретно-історичною і національно-культурною індивідуальністю, є носієм мови, а отже, і носієм духовної культури нації.

Таким чином, спрямованість державної політики на зміцнення позицій української мови сприятиме розкриттю нових горизонтів для розвитку країни взагалі і суспільства зокрема.

Мовне законодавство України

Основним документом є чинна *Конституція України*, де в ст.10 проголошується: "Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом".

Інші нормативні акти, що регулюють мовну політику України:

Закон Української РСР "Про мови в Українській РСР" було ухвалено 28 жовтня 1989 року. Він складається з преамбули та шести розділів.

Преамбула проголошує, зокрема, що "українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу. Українська РСР забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності".

Розділ I "Загальні положення" регламентує завдання законодавства про мови в УРСР, визначає статус української мови як державної; гарантує права інших національних мов; визначає, що мовами міжнаціонального спілкування в УРСР є українська, російська та інші мови; гарантує право громадян користуватися своєю національною мовою або будь-якою іншою мовою;

встановлює обов'язок службових осіб володіти українською та російською мовами; визначає основні положення щодо охорони та захисту мов; покладає організацію виконання Закону на Раду Міністрів УРСР, а контроль за його виконанням — на Ради народних депутатів УРСР.

Розділ III "Мова освіти, науки, інформатики і культури" (ст.25-ст.32) визначає використання державної та інших мов у дошкільних закладах, у середній школі, в професійно-технічній, середній спеціальній та вищій освіті, в сфері науки, культури та інформатики. Найважливішою в розділі є стаття 25, яку було ухвалено в редакції, запропонованій Г.Крючковим: "Вільний вибір мови навчання дітей є невід'ємним правом громадян Української РСР. Українська РСР гарантує кожній дитині право на виховання та одержання освіти національною мовою. Це право забезпечується створенням мережі дошкільних установ і шкіл з вихованням і навчанням українською та іншими національними мовами".

Одночасно з Законом було ухвалено *Постанову "Про порядок введення в дію Закону Української РСР "Про мови в Українській РСР"*. Проте для окремих положень Закону був встановлений тривалий період набуття чинності: від 3 – 5 років до 10 років (останнє – щодо ст. 25 – ст. 29, які регламентують мову в освітніх закладах). Водночас Раді Міністрів УРСР доручалося розробити "Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року", в якій, зокрема, передбачалося конкретизувати по регіонах терміни впровадження окремих положень Закону.

Окремі положення Закону "Про мови в Українській РСР" було деталізовано (або просто дубльовано) низкою інших законодавчих та підзаконних актів: Закон УРСР *"Про освіту"*, Закон України *"Про інформацію"*, Закон України *"Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні"*.

Один з найвідоміших документів "романтичної доби" становлення українського законодавства, *"Основи законодавства України про культуру"*, декларує: "Функціонування мови в сфері культури визначається законодавством України про мови.

Держава дбає про розвиток україномовних форм культурного життя, гарантує рівні права і можливості використання в сфері культури мов усіх національних меншин, які проживають на території України" (ст. 4).

Однозначніше на користь української мови висловлюється Закон України *"Про телебачення і радіомовлення"*: "Телерадіоорганізації ведуть мовлення державною мовою.

Мовлення на певні регіони може також здійснюватися мовою національних меншин, що компактно проживають на даній території.

Мовлення на зарубіжну аудиторію ведеться українською та відповідною іноземною мовою" (ст. 9). Аналогічний запис зроблено і в Законі України *"Про рекламу"*.

Нарешті, Закон України *"Про видавничу справу"*.

3. Функції мови

З-поміж багатьох функцій мови в житті людини й суспільства основними називають такі:

1. Номінативна функція (називання). Ця функція дає можливість розглядати кожную мову як окрему своєрідну картину світу, що відображає національне світобачення і світовідчуття.

Усе пізнане людиною з дитячих років одержує свою назву і тільки так існує у свідомості. Цей процес називається лінгвалізацією (омовленням) світу. Люди упродовж віків давали назви і тому, що існує в реальному світі, і тому, що існувало в їх уяві. Учені вказують, що гігантський світ фольклору, художньої літератури існує тільки завдяки мові. Але його вплив на нашу поведінку, на наш спосіб життя іноді не менший, ніж вплив реального світу. Усе, що нас оточує, представлено номінативними одиницями (словами та сталими словосполученнями). Мова є картиною, «зліпком» реального світу. Зрозуміло, що кожна мова становить своєрідну картину дійсності (наприклад, у нас одне слово «сніг», а в ескімосів існує кілька десятків слів на позначення снігу; по-різному мовно розчленовані в різних мовах одні й ті ж фрагменти

позамовного світу).

2. Комунікативна функція (спілкування). Суть її полягає в тому, що мова використовується для комунікації – інформаційного зв'язку між членами суспільства. Відомий мовознавець Б. О. Серебренников образно назвав комунікативну функцію «локомотивом історії мови». Ця функція є надзвичайно важливою як для суспільства, так і для мови: мова, якою не спілкуються, стає мертвою; народ, який втрачає свою мову, зникає (асимілюється, переймаючи іншу мову).

«Людина має схильність спілкуватися з собі подібними, тому що в такому стані більше почуває себе людиною» (І. Кант). Пригадаймо також слова А. де Сент-Екзюпері, який зазначав, що найбільша розкіш на світі – «це розкіш людського спілкування». Бути засобом спілкування – це найважливіша, базова функція мови, їй так чи інакше підпорядковані інші функції.

Людство знає чимало засобів обміну інформацією: транспортна сигналізація, символіка науки, знаки спортивного суддівства, жести тощо. Серед усіх названих засобів передачі сигналів, інформації мова продовжує займати головне місце; усі позамовні знакові системи є похідними від неї; без мови їх не можна було б ні створювати, ні використовувати, ні вивчати.

Для повноцінного функціонування і розвитку мови вона повинна використовуватись у всіх сферах комунікації – у науці, у повсякденному житті, у художній, словесній творчості, виробництві, ділових стосунках, освіті, культурі, а не лише в окремих сферах, наприклад, у літературі.

3. Ідентифікаційна функція (ототожнення, уподібнення). За допомогою мови, особливостей мовлення можна встановити, вирізнити, ідентифікувати одну особистість серед інших, тому що кожен із нас має свій «портрет», свій мовний «паспорт», у якому відображено всі параметри нашого Я – національно-етнічні, соціальні, культурні, духовні, вікові.

4. Експресивна функція (вираження). Вона полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини. Поки людина мовчить, вона залишається загадкою для оточуючих. Заговоривши, ніби

розкриває свій внутрішній світ. Учені зазначають, що саме мова дає можливість перетворювати внутрішнє в зовнішнє, об'єктивне, доступне для сприйняття. «Говори і я тебе побачу», – стверджували мудреці античності. Чим досконаліше людина володіє мовою, тим виразніше, повніше, яскравіше постає ця людина перед іншими як особистість.

5. Гносеологічна функція (пізнання). За допомогою мови людина пізнає світ. На відміну від тварини, вона користується не тільки власним досвідом, але й тим, що пізнали до неї її попередники та сучасники. Людина ніколи не починає пізнавати світ спочатку, з «нуля». Досвід суспільства закодовано в мові, а за наявності письма – також у вигляді текстів. Пізнаючи мову, людина пізнає світ. Крім того, мова є засобом мислення, формою існування думки. Отже, у пізнанні нового, раніше не відомого, вона є обов'язковим чинником.

6. Мислетворча функція (формування думки). Вона полягає в тому, що мова є засобом формування думки, оскільки людина мислить за допомогою мовних форм. Тому мислити – означає оперувати мовним матеріалом, словами.

Чи можна дослівно розуміти вислів «обмінюватися думками»? Виявляється, не можна, тому що коли б люди безпосередньо обмінювалися думками, то вони завжди розуміли б один одного і не було б ніяких втрат при передаванні інформації. Насправді ж люди обмінюються мовними одиницями, у яких закодовані думки. Одні, погано володіючи мовою, не можуть чітко висловити свої думки, інші по-своєму їх розшифровують. Недарма говорять: хто ясно думає, той ясно висловлюється; або: видно з мови, якої ти голови.

Зауважимо, що думаємо, мислимо ми категоріями тієї мови, яку краще знаємо, тобто рідної. Отже, сам процес мислення має національну специфіку.

7. Естетична функція виявляється в тому, що за допомогою мови людина може сприймати красу і передавати її іншим людям, бути творцем культурних цінностей. Мова є першоелементом культури.

За допомогою мови з'явилися твори фольклору, художньої літератури, театру. За допомогою мови вони живуть донині і житимуть вічно. Кажуть, що все ґрунтується і обертається навколо слова, мови в цілому. І це дає підстави

стверджувати, що мова становить хребет культури, її храм.

Учені стверджують, що мові властиві закони евфонії, милозвучності. Це, а також досконала організація мовного матеріалу в процесі спілкування, може бути джерелом естетичної насолоди, що найвиразніше виявляється при сприйнятті ораторського та художнього, зокрема поетичного, мовлення.

Виховання відчуття краси мови — це основа всякого естетичного виховання.

8. Культуроносна функція. Мова — основа культури кожної нації, найбільший її скарб. Культура народу може розвиватися тільки мовою цього народу. Усім відомо, що пізнати інший народ ми можемо через вивчення його мови, бо культура кожного народу зафіксована у його мові. Ми, українці, засвоюємо культуру свого народу і передаємо духовні цінності від покоління до покоління за допомогою української мови. А коли пропагуємо свою мову у світі, пропагуємо власну культуру, її надбання, збагачуючи світову культуру.

Культуроносна функція мови постійно і виразно виявляється, передусім, у тому, що людина, пізнаючи мову свого народу, прилучається до джерел неповторної духовності нації, з часом стає її носієм і навіть творцем.

9. Волюнтативна функція — вираження волі щодо співрозмовника: прохання, запрошення, порада, спонукання тощо.

10. Магічно-містична функція. Магічно-містична функція мови полягає у вірі людей у можливість за допомогою слова викликати богоявлення, оживити мертвих, подіяти на певний предмет чи особу, підкоряючи їх своїй волі. Це виявляється у вірі, що вимовлене слово може накликати хворобу, нещастя, нанести шкоду.

Ми перелічили основні функції мови, усвідомлення яких формує ставлення до мови, визначає глибину і повноту її вивчення, сфери її використання.

Мова — явище системне. Її функції виступають не ізольовано, вони виявляються у взаємодії. Відсутність чи неповнота використання якоїсь із них згубно впливає на мову в цілому, а це, у свою чергу, відбивається

опосередковано на долі народу.

4. Поняття літературної мови

Українська мова належить до *східнослов'янської групи індоєвропейської сім'ї мов*.

Слов'янськими мовами розмовляють понад 300 млн. людей. Безпосередній предок сучасних слов'янських мов - *спільнослов'янська (праслов'янська) мова* у період розселення слов'ян (І тис. н. ери) почала розпадатися на окремі діалекти, з яких пізніше сформувалися окремі слов'янські мови (13 літературних мов), що належать до трьох підгруп:

- ☐ східнослов'янська група;
- ☐ західнослов'янська група;
- ☐ південнослов'янська група.

Кожний народ може мати лише одну національну мову. Але внаслідок екстралінгвістичних факторів на території України національна українська мова часто забруднюється вкрапленнями лексичних засобів інших мов. Частина населення України спілкується мішаниною двох мов – української та російської (*суржиком*), хоча загальновизнано, що користуватися сумішшю з двох мов – це одно з найтривожніших явищ загальнонаціонального характеру.

Суржик в Україні є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалася впродовж віків.

Причиною цього факту великою мірою є труднощі, яких зазнала українська мова протягом історії свого розвитку: її офіційно забороняли (укази Петра Першого, Валуєвський циркуляр, Ємський указ), оголошували придуманою німцями, вважали діалектом російської чи польської мов, дивилися як на “хлопську”, у різні часи її свідомо принижували, не допускали у

сферу науки, техніки, на фабрики, заводи, до армії, в спорт – до тих сфер, що є важливими для функціонування та повноцінного життя нації.

Українська національна мова існує у вищій (сучасна українська літературна мова) і нижчій (територіальні діалекти) формах.

Літературна мова – це унормована, регламентована, відшліфована форма існування загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей: державні та громадянські установи, пресу, художню літератур, науку, театр, освіту і побут людей.

Ознаки літературної мови:

- унормованість, тобто наявність чітко сформованих мовних норм;
- уніфікованість (стандартність), тобто цілісність і єдність;
- наддіалектність, тобто необмежене функціонування на всій території України, на відміну від діалектів;
- поліфункціональність, тобто можливість охопити всі сфери комунікативної практики суспільства;
- розвиненість системи стилів.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі *південно-східного діалекту*, увібравши в себе окремі риси північних и південно-західних діалектів.

Засновником нової української літературної мови став **І. П. Котляревський**, який увів до літератури багату, колоритну, мелодійну, співучу народну мову. Значення Котляревського як зачинателя української літератури винятково важливе: своїм поетичним словом, утвердженням засад демократичної естетики він відкривав, новий напрям у розвитку національної культури, спрямований на дедалі глибше проникнення в життя народу, на осмислення його історичної долі.

Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають **Т. Г. Шевченка**, який з великою майстерністю розкрив красу і силу українського слова. Заслуга Т.Г.Шевченка полягає в тому, що він відібрав з

народної мовної скарбниці багаті лексико-фразеологічні шари, відточив орфоепічні і граматичні норми, вивів українську мову на рівень високорозвинених європейських мов.

Літературна мова має *дві форми реалізації*: усну і писемну.

Усне мовлення – це така форма реалізації мови, яка вимовляється, являє собою процес говоріння та обслуговує безпосереднє спілкування людей, побутові й виробничі потреби суспільства.

Писемне мовлення – це така форма реалізації мови, яка зафіксована на

Усне	Писемне
1. Первинне.	1. Вторинне.
2. Діалогічне (полілогічне).	2. Монологічне.
3. Розраховане на певне коло слухачів, що виступають співрозмовниками.	3. Графічно оформлене.
4. Непідготовлене заздалегідь.	4. Пов'язане з попереднім обдумуванням.
5. Живе спілкування.	5. Старанний відбір фактів та їх мовне оформлення.
6. Інтенація, міміка, жести.	6. Відбір мовних засобів, чітко підпорядкування стилю і типу мовлення.
7. Імпровізоване мовлення.	7. Повний і ґрунтовний виклад думки.
8. Чітко індивідуалізоване мовлення.	8. Поглиблена робота над словом і текстом.
9. Емоційне й експресивне мовлення.	9. Редагування думки і форми її вираження.
10. Повтори зіставлення, різні тропи, фразеологізм	10. Самоаналіз написаного.

папері і розраховане на зорове сприймання, та функціонує в галузі державної, політичної, господарської, наукової та культурної діяльності.

Українська літературна мова постійно розвивається і збагачується. Цей процес супроводжується усталенням та шліфуванням обов'язкових для всіх літературних норм.

5. Мова професійного спілкування

Мова й професія – дві важливі суспільні категорії, які покликані обслуговувати потреби суспільства, окремих його груп і кожної людини. Мова з багатьма її функціями забезпечує належний рівень грамотності носіїв певної професії, формує їх уміння спілкуватися у всіх сферах комунікації – у професійних відносинах, у науці, освіті, культурі, економіці тощо.

Останнім часом зростає інтерес до української мови як державної. На сьогодні мало володіти лише тими знаннями, що дала школа. Адже глибокі знання професійної мови допоможуть краще оволодіти фахом, підвищити ефективність праці, зміцнити ділові стосунки партнерів, тому що мова визначає культуру і компетентність фахівця.

Сьогодні добре *володіти мовою професії* означає:

- добре знати закони і принципи української мови;
- уміло використовувати професійну лексику і терміни;
- орієнтуватись у специфічних особливостях підстилів наукового стилю: власне наукового, науково-навчального та науково-популярного; уміти складати тексти виступів, доповідей,
- уміти працювати з науковою та професійною літературою тощо.

Фахівець повинен усвідомлювати, що від його уміння грамотно спілкуватися з діловими партнерами (за допомогою ділових документів, телефонних переговорів, зустрічей, нарад тощо) залежатиме встановлення офіційних, службових, ділових, партнерських контактів, налагоджуватимуться його приватні стосунки з людьми.

Терміни «*ділова мова*» і «*мова професійного спілкування*» не тотожні.

Діловою мовою послуговуються представники різних професій, а мова професійного спілкування функціонує в межах певної професійної сфери.

Ділова мова — це реалізація офіційно-ділового стилю, зафіксованого в документах; у *мові професійного спілкування* реалізуються також науковий і розмовний стилі. Водночас, елементи ділової мови і мови професійного спілкування можуть використовуватися паралельно, наприклад в офіційних переговорах, ділових бесідах тощо.

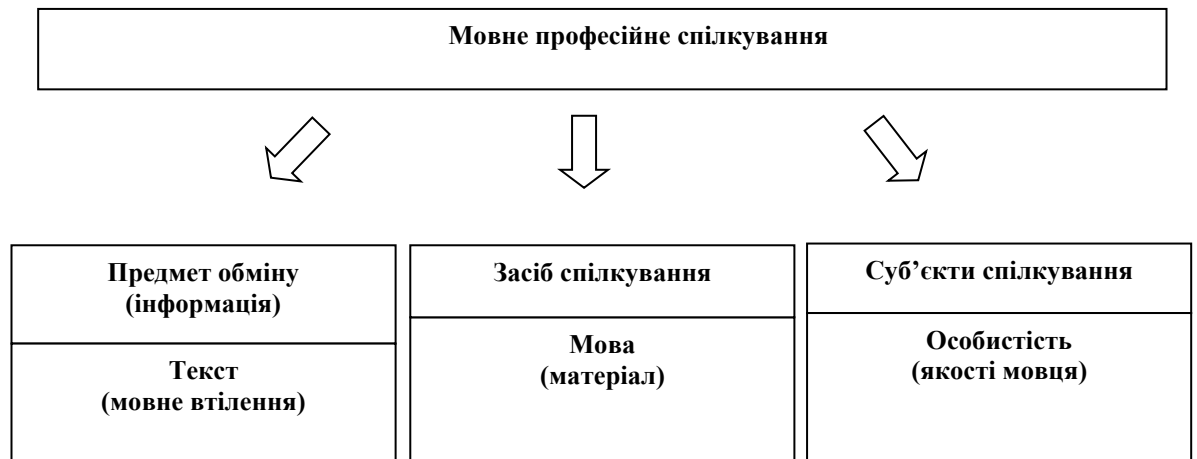
Мова професійного спілкування (фахова мова) — це спеціальна мова, насичена професіоналізмами і термінами, це мова для спеціальних цілей і потреб.

Володіння мовою професійного спілкування — це:

1. знання не тільки української літературної мови, а і спеціальної

термінології, і особливостей побудови синтаксичних конструкцій, тексту,

2. уміння застосовувати ці знання на практиці, доцільно добирати те чи інше слово з синонімічного ряду, доречно поєднувати вербальні і невербальні засоби спілкування відповідно до мети, ситуації мовлення.

Особливості фахової мови залежать:

- від ситуації професійного спілкування та його мети;
- від особистісних рис комунікатора і реципієнта (вік, освіта, інтелект).

Мовна професійна компетенція – це знання норм і правил української мови, за якими будуються правильні мовні конструкції за фахом.

Мовленнєва професійна компетенція – це уміння і навички використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації.

Професійне мовлення має бути чистим, виразним, естетичним.

Чистота професійного мовлення полягає передусім у відповідності сучасній літературній нормі. Вона простежується на всіх рівнях її структури і використання: на рівні орфоєпії — літературно-нормативна вимова; на рівні орфографії — грамотне письмо; на рівні лексики — відсутність чужих слів, вульгаризмів, суржику, невмотивованих повторів; на рівні граматики — правильна, завершена побудова речень, нормативні словоформи; з погляду стилістики — відповідність меті, завданням, ситуації спілкування, стилям,

підстилям і жанрам мовлення.

Складниками *виразності професійного мовлення* є інформаційна (змістова) і виражальна (чуттєво-мовна) виразність. Тому вважають, що виразність — це радше ознака структурної специфіки тексту, а не лише слів; вона є ознакою культури мови всіх стилів.

Естетичність професійного мовлення спирається на точність, логічність, чистоту, виразність, а також доречність, лаконічність, різноманітність, образність, які У взаємодії та пропорційності створюють гармонію усного чи письмового тексту. Одноманітний, нечіткий, невиразний, засмічений суржилом, випадковими словами текст ніколи не справить враження гарної, вишуканої мови і не викличе почуття естетичного задоволення. Естетика професійної мови досягається оптимальним добром мовних засобів, потрібних для певної комунікативної настанови, гармонійною цілісністю тексту. Почуття естетичного задоволення викликає ввічливе, дотепне мовлення.

Виділити найважливіше, наголосити на думці можна по-різному, а саме: змінити тональність голосу — це насторожить слухачів; знизити або, навпаки, посилити його; зробити паузу перед важливою інформацією, уповільнити темп, повторити важливе слово, думку.

Отже, *мова професійного спілкування* — це засіб ефективного, мовного професійного спілкування, це наука і мистецтво усної переконуючої комунікації, що становить фундамент. Імідж і кар'єрний ріст прямо пропорційно залежать від того, як ви зможете реалізувати свої знання, довести свій професіоналізм. Недостатньо знати, «що слід казати», більш важливо знати, «як це сказати».

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

(факультет №)

(назва кафедри)

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни (назва дисципліни)
обов'язкових/вибіркових компонент
освітньої програми першого/ другого рівня вищої освіти

(назва програми та профіль підготовки)

за темою – (назва теми)

Харків 20____

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від _____ № _____

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № _____
Протокол від _____ № _____

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС (назва секції)

Протокол від _____ № _____

Розглянуто на засіданні кафедри (назва кафедри) (протокол від _____ № _____)

Розробники:

1. посада, науковий ступінь, вчене звання ПІБ
2. посада, науковий ступінь, вчене звання ПІБ

...

Рецензенти:

1. посада, науковий ступінь, вчене звання ПІБ
2. посада, науковий ступінь, вчене звання ПІБ

....

План лекції

1. Навчальне питання;
2. Навчальне питання;
3. ...

Рекомендована література:

Основна

1. ...;
2. ...;
3. ...

Додаткова

1. ...;
2. ...;
3. ...

Інформаційні ресурси в Інтернеті

Текст лекції